

Ei mikään oleskeluyliopisto – yliopistoväki muutosten pyörteissä

Risto Rinne, Arto Jauhiainen, Hannu Simola, Reeta Lehto, Anukka Jauhiainen & Anne Laiho: *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. Suomen kasvatustieteellisen seuran julkaisuja 58, 2012. 392 s. ISBN 978-952-5401-60-8*

Tammikuun 2013 *Valituissa pa-loissa*, tuossa amerikkalaisen kulttuurin väsymättömässä sanansaattajassa, kerrotaan haamukirjoittajan tarina. Yliopistojen tuotantoa tukemaan on syntynyt uusi innovatiivinen, riskejä kaihtamaton, ahkera ja itsenäinen yrittäjäkunta, jolta huonon kielitaidon omaavat tai rikkaiden vanhempien laiskat lapset ostavat opinnäytteensä ja keskittyvät itse opiskelua mukavampiin asioihin.

Seitsemäs taivas -ohjelmassa (4.1.2013) MIT-yliopiston professorin Bengt Holmström kuvaa amerikkalaista huippuyliopistoa: kovassa paineessa syntyy timantteja, mutta toisinaan – noin joka toinen vuosi – joku opiskelijoista ei kestä painetta, väistämätöntä epäonnistumista ja häpeää, vaan tekee itsemurhan.

Kyseiset esimerkit kertovat siitä, miten pelkkien tulosten määrittämä koulutus saattaa merkittä toiminnan moraalille ja mitä huippuviritetty *excellence* voi maksaa yksilön elämän kokonaisuudessa. Väitän, että kärjistyneet esimerkit tekevät näkyviksi rakenteita, jotka määrittävät myös normaaliksi määriteltyä yliopistollista toimintaa. Suomessakaan keskustelu lisääntyneestä plagioinnista

ja mielenterveysongelmista ei ole uutta. Esimerkit tulivat mieleeni lukiessani helsinkiläis-turkulaisen tutkijajoukon kirjoittamaa teosta *Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana*. Teos on tuotettu Suomen Akatemian Valta Suomessa -tutkimusohjelmassa, ja se pohjautuu pitkäaikaiseen Turun ja Helsingin yliopistoissa tehtyyn koulutuksen rakenteita ja politiikkaa koskevaan tutkimukseen.

Kirjan alkuluvut rakentavat kontekstin tutkimuksen kohteena olevalle muutostilanteelle ja tarjoavat yliopistopolitiikkaan perehtymättömälle hyvän katsauksen yliopistolaitoksen muutoksiin pitkällä aikavälillä. Teoksen johdannossa Suomi sijoitetaan yliopistokoulutuksen kentälle myöhäisheränneenä ”anomaliana”, jossa muutokset ovat tapahtuneet viiveellä verrattuna muihin länsimaihin. Suomi-esimerkin tarkastelulla halutaan kuvata ylikansallisen ja kansallisen sekä globaalien ja paikallisten välistä kohtaamista. Varsinaiseksi tehtäväksi on asetettu institutionalisoidun vallankäytön toimintalogiikan – diskursiivisten ja ei-diskursiivisten käytäntöjen, valtasuhteiden, vallan teknolo-

gioiden ja tekniikoiden – analysoiminen. Kirjan fokuksessa ovat ”verstaskerroksen” työntekijät, joilta on kysytty, miten he kokevat uuden markkinaorientoituneen ja julkisjohdetun yliopiston omassa arjessaan.

Aineisto on kerätty vuonna 2008. Uusi yliopistolaki ei ollut vielä astunut voimaan, mutta siitä käytiin kiivasta keskustelua. Tutkimukseen on valittu ”nuori ja perifeerinen” Joensuun yliopisto ja ”suuri ja perinteinen” Turun yliopisto, joiden työntekijöitä lähestyttiin laajalla kyselylomakkeella. Erinomainen vastausprosentti (43,6) osoittaa yliopistohenkilöstön halua tuoda esille mielipiteensä toteutuneista tai käynnissä olleista muutoksista. Aineistonkeruun ajankohta on siten otollinen, mutta sen merkitystä vastaamisen luonteeseen olisi voinut pohtia. Haasteellinen tilanne heijastuu vastaamistavassa, joka on selkeimmin luettavissa avovastauksista lainatuissa sitaateissa. Vastaukset ilmentävät työntekijöiden turhautumista muutoksen väistämättömyyteen, jonka suuntaa he eivät ole kokeneet voineensa vaikuttaa. Tutkijat kommentoivatkin suorien lainausta vastaustyyliä, joka ”vaihteli ironiasta katkeriin

henkilökohtaisiin kokemuksiin ja suorastaan alatyylisiin kommentteihin” (s. 140).

Mikäli avoimet vastaukset uhkuvat katkeruutta ja turhamaa ja muutokset, kuten UPJ, määritellään järjettömäksi ja toimimattomiksi, eivät vastaukset valmiisiin vaihtoehtoihinkaan voine olla tarkan harkinnan tulosta. Toki tutkijat tietävät, miten aineistoja tulkitaan ja miten tiettyyn tulokseen voi vaikuttaa. Keskeisin tulos lienee kuitenkin selvä: uutta politiikkaa ei tervehditä ilolla varsinkaan humanistien ja yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa. Palkkaus- ja kokonaistyöaikajärjestelmä koetaan epäoikeudenmukaisina, laadunvarmistusta vierastetaan, vallan nähdään siirtyneen ylätasolle epädemokraattiseksi ja läpinäkymättömäksi itsevaltiudeksi, johon vain ylin johto on tyytyväinen.

Miten tunteille viileä yliopistoväki on ryhtynyt näin emotionaaliseen kuvailuun työehtojensa muutoksesta? Kirjassa ei käytetä kertaakaan muutosvastarinnan käsitettä, joten sellaiseksi tutkijat eivät voimakkaitakaan ilmaisuja tulkitse. Jäin kaipaamaan avointen vastausten diskursiivista tulkintaa ja lähiluentaa. Se olisi ehkä avannut tulokulman aineistoon myös affektiivisen työn teorian näkökulmasta. Aineisto näyttää kertovan voimattomuudesta, peloista ja häpeästä; niistä tunteista, joita huippuyliopiston opiskelijat kokevat epäonnistuessaan tai pelätessään epäonnistuvansa. Minkälainen tunnetalous kovan talouden määrittämässä yliopistossa vallitsee? Mihin tunteisiin sijoitamme ja minkälaisia tunteita siirrämme toisiimme ja opiskelijoihin?

Kirjan kokonaisuudessa huolellisesti taustamuuttujaryhmitäin eritelty tilastollinen analyysi on hieman puuduttavaa. Väistämättä – itse vastarinnassa mukana olleena – syntyy myös mielikuva hyväosaisten kapinasta ja narinasta: kaikki on huonosti ja vielä huonommaksi muuttuu. Onko tosiaan niin, ettei yliopistoväki voinut muutoksille mitään? Vastustus näyttäytyy enintään passiivisena, hieman uhmakkaana vastarintana: lomakkeita jätetään täyttämättä tai kirjoitetaan ironisesti ja vähätellen. Teoksen alussa valtaa kuvataan Michel Foucault’n teorian valossa, mutta yliopistoväen vastauksissa kaksisuuntaisuus ja suhdenäkökulma puuttuvat; valta näyttäytyy vallanpitäjien – ministeriön virkamiesten, yliopistohallinnon – omaisuutena ja ominaisuutena, jota käytetään suvereenisti alamaisia kohtaan.

Yliopiston ja sen valtarakenteiden muutosta kuvastaa myös se, etteivät työntekijät kirjoita juuri mitään keskeisistä yliopiston toimijoista eli opiskelijoista – eikä siitä kyselylomakkeessa ilmeisesti myöskään kysytty. Tämä on merkittävä ero edelliseen tutkintorakenteen muutoskamppailuun 1970-luvun lopulla. Silloinen yliopisto ei ollut vähemmän massayliopisto kuin nykyinenkään. Päinvastoin, opiskelija oli yksin isossa luentosalissa, seminaari- tai harjoitusryhmässä. Yksilöllisestä palvelusta, opettajatuutoroinnista tai HOPSista ei ollut kuultukaan. Mutta opiskelijat tekivät, ainakin Jyväskylässä, yliopistopolitiikkaa ja ottivat aktiivisen toimijuuden. 2000-luvun uudistuksessa työntekijät eivät näytä saavan tukea opiskelijoilta. Ovatko he eri leirissä vai peräti liittoutuneet muutosta tu-

kevan hallinnon kanssa tervehtien ilolla asiakaspositionsa nousua, laatujärjestelmiä ja työmarkkinavastaavuuden lisääntymistä?

Työpaikkakiusaamisen luvatussa maassa yliopisto näyttäytyy työpaikkana, jossa työn tekemistä mahdollistavat järjestelmät, rakenteet ja byrokraatia toimivat kiusaajina tai ainakin kiusana. Aina kun tutkija yrittää tehdä sitä, mitä hän luulee tulleen palkatun tekemään, ilmestyy jostakin seuranalomake, rahoitushakemus tai kaavake, suunnittelukokous, arviointiryhmä tai palaveri, jolla työhön ryhtyminen estetään. Uusien kiusojen ohella ovat säilyneet vanhat rakenteet, jotka pitävät yllä sukupuolittuneita vallankäytön muotoja.

Yliopisto-opiskelun muuttunut luonnetta on kuvattu seuraavasti: ennen opiskelu oli vaikeaa mutta hauskaa, nyt se on helppoa mutta ikävää. Onko yliopistotyöllekin käynyt näin? Ehkä siitä ei ole helppoa tullut, mutta rentous ja ilo ovat usein hakusalla. Tutkimuksen perusteella yliopistotyö koetaan silti edelleen mielekkääksi. Opetusta ja tutkimusta arvostetaan, ja ne kirjoittavat vastaajissa tyytyväisyyden ilmauksia. Kirjasta on ikään kuin kuultavissa hämentyneen työntekijän huokaus: antakaa meidän tehdä työtämme. Ehkä tämän toiveen voimalla yliopisto säilyttää edelleen viehätöksensä uusista taloudellisista indikaattoreista, lisääntyvistä vallan tekniikoista ja managerialistisen hallinnon vahvistumisesta huolimatta.

Päivi Naskali